

Přirozeným názvem pro globální společenství a kulturu oddané Jeho-
 šuovi neboli Ježíši z Nazaretu by bylo „jehošovství“ či „ježíšovství“
 – záleží na tom, zda by tvůrci názvu upřednostnili Ježíšovo hebrejské,
 nebo latinizované jméno. Avšak místo toho se vžilo označení „křesťanství“
 a veřejná podoba křesťanství se nejmenuje ježíšovská církev, ale křesťanská
 církev. Kristus ovšem není Ježíšovým příjmením, ale překladem hebrej-
 ského či aramejského slova *mašich*,⁴ což znamená „pomazaný“. Toto slo-
 vo označuje někoho, kdo je ustanoven k plnění konkrétní úlohy. Pokud
 bychom opominuli nebo zastřeli význam titulu Kristus, jenž se vztahuje
 k Ježíši, rabimu z Nazaretu, nepochopili bychom smysl nejranějších spi-
 sů, které o něm pojednávají, a zkreslili bychom další linii příběhu.

JINÝ SVĚT PRO ŽIVOT A PŘÍBĚHY TOHOTO SVĚTA

Kniha *Křesťanský svět* zve čtenáře k tomu, aby vstoupili na globální scénu
 a aby prošli a zhodnotili dvacet století této scény, „světa“. Křesťanský
 „svět“ zároveň znamená všechny kontexty, ke kterým se křesťanští věřící
 vztahovali a vztahují. „Křesťanství“ může zahrnovat instituce a lze se při
 jeho popisu zaměřit na nauku a způsob života, ale jeho podstatou je pří-
 běh. Filozof George Santayana spojil „svět“ a „příběh“ naprosto stejně,
 jako to hodláme učinit my. V díle *Rozum v náboženství* poznamenal, že
 „každé živé a zdravé náboženství má zřetelné specifikum“. Stačí požádat
 ateisty, buddhisty, muslimy, židy a další, aby naslouchali křesťanům
 – a brzy rozpoznají hlavní „zřetelné specifikum“: oddanost Ježíši Kristu.

Když budou tito posluchači sledovat dopad toho, co právě uslyšeli,
 všimnou si faktu, po němž měli dle Santayanových slov pátrat čtená-
 ři. V tomto případě se jedná o fakt, že síla křesťanství „spočívá v jeho
 zvláštním a překvapivém poselství“, jež vychází z příběhu Ježíše Krista,
 „a v orientaci, kterou toto zjevení dává životu“. Tímto zjevením se necha-
 ly „orientovat“ miliardy lidí, takže díky němu zakoušeli radost a pokoj,
 nebo naopak – a často v tutéž dobu – čelili pronásledování, utrpení, nebo
 dokonce smrti. Santayana hovořil o „perspektivách“, které náboženství,
 jakým je křesťanství, otevírá, „a záhadách, které toto náboženství před-

⁴ Hebrejsky (v přepisu) *mašijach*, aramejsky *mešicha*. Pozn. překl.

kládá“. Všem, kteří sledují daný příběh, budou tyto věci zřejmé. Sumou: tyto věci vytvářejí „jiný svět pro život a jiný svět pro život – ať už očekáváme, že v něm někdy zcela zakotvíme, nebo ne – je to, co míníme náboženskou vírou“.

ZAČÍNÁME PŘÍBĚHEM JEŽÍŠE KRISTA

„Zvláštní a překvapivé poselství“ křesťanství začíná Ježíšem Kristem. Pokud se tedy chceme vrátit k počátkům, musíme začít jeho příběhem. První křesťané byli, stejně jako Ježíš, Židé. To znamená, že byli vyškoleni v hebrejském Písmu, které křesťané později nazvali „Starý zákon“. Křesťané toto Písmo znovu četli a dali mu „zvláštní a překvapivé“ vyznění. Věřící se chopili slov proroků a prohlásili o nich, že předpovídají Ježíše Krista. Nebo vyprávěli příběhy o biblických postavách, jako byl Mojžíš a Eliáš, Noe a Jonáš, a chápali je jako předobrazy, jako „typy“ Ježíše Krista a jeho příběhu.

Ježíš byl Žid. Tento fakt je třeba podtrhnout zvláště proto, že velká část křesťanské historie zápasí s tím, co znamená židovství a Židé. Tyto dvě víry – křesťanství a židovství – by se měly jakožto nejbližší duchovní příbuzní podporovat. Antropologové zdůrazňují to, co pro příbuzné očividně platí: „Je mezi nimi zlá krev, ale zároveň pro ně krev není voda.“ Když čerství vyznavači Ježíše vyslovili překvapivé tvrzení, že je Ježíš dlouho zaslibovaným vykupitelem Izraele, Mesiášem, Kristem, někteří Židé, kteří jej takto nechápali a kteří jeho prohlášení považovali za rouhavá, vypudili vyznavače Ježíše Krista ze svých synagog a pronásledovali je. A křesťané, kteří byli kdysi vyhnáni, se dvacet století mstili nebo se vydali vlastní cestou, aby se oddělili, aby se vymezili vůči těm příslušníkům společenství otcovské víry, kteří se začali uchylovat k vražednému násilí, za něž se až do konce 20. století veřejně a společně káli jen málo.

Je obtížné správně porozumět Ježíšovu příběhu a žádná interpretace nemůže uspokojit téměř dvě a čtvrt miliardy křesťanů. Křesťané jsou totiž rozděleni do 38 000 denominací. Řada z těchto denominací přitom vznikla proto, aby předkládala a chránila specifické podání příběhu. Určité prvky příběhu jsou nicméně markantní. Především všechna vyprávění o Ježíši Kristu napsali jeho následovníci nazývaní učedníci či

evangelisté, což znamená šifritelé evangelia, „dobré zprávy“. Podle těchto příběhů si Ježíš vybral a vyčlenil dvanáct učedníků, kteří měli nepochybně reprezentovat dvanáct izraelských kmenů. Čtyři knihy křesťanského Nového zákona zvané evangelia byly pojmenovány po Matoušovi, Markovi a Lukášovi – třech autorech či redaktorech, kteří postupovali podobně – a čtvrtém pisateli ztotožňovaném s Janem, jenž přichází s mírně odlišnými důrazy a záměry. Přísně vzato nejsou evangelia životopisy nebo historické záznamy, ale narativní svědectví toho, čeho si raná společenství cenila a co chtěla uchovat. Lukáš vypravuje, jak postupoval při práci – hovořil s očitými svědky, četl sbírky písemných záznamů a to všechno uspořádal do souvislého celku. Tato evangelia zdůrazňují různé stránky Ježíšova života a díla. Například Lukáš věnoval zvláštní pozornost marginalizovaným lidem, mezi něž patřily ženy a děti. Jeho Ježíš vždy stoloval se společenskými vydědenci a Lukášově zvláštní přízni se těšili malomocní a tělesně postižení, tedy opovrhovaní lidé, kteří se pohybovali kolem Ježíše.

Nedávno byly nalezeny některé texty, jež nebyly zahrnuty do společné sbírky neboli kánonu. K objevu došlo v zemi poměrně vzdálené od Jeruzaléma, v Egyptě, kde dlouho přežívala některá společenství, která se hlásila k Ježíši. Jiné takové spisy, známé již delší čas, ovšem přehlížené, znovu poutají pozornost. Většina těchto evangelií má, budeme-li trochu přehánět, problémy buď s člověkem a Židem Ježíšem, nebo s vyvýšenou bytostí, kterou nazývají Pánem. Některá tuto problematiku Boha a Ježíše halí do tajemných, těžko interpretovatelných slov. Avšak ať už jsou tvrzení jednotlivých evangelií a jejich přitažlivost pro badatele a hledače na bohatém Západě jakékoli, pro většinu křesťanů na celém světě se stalo ústřední pro víru podání čtvrtého evangelia. Je múzou jejich příběhů a podnětem pro jejich působení a službu.

Pozdější společenství věřících se z těchto evangelií dozvěděla, jaký měli křesťané, původně vlastně Židé, vztah k židovství. V době, kdy byla evangelia sepsána, Římané násilně potlačili povstání utlačovaných Židů. Oblehli Jeruzalém a zničili druhý chrám, centrum židovského bohoslužebného života. Většina badatelů se domnívá, že tyto traumatické události hrály roli při utváření evangelií. Odrážejí se v Ježíšových slovech o pronásledování, smrti, zničení a v předpovědi konce světa. Věřící však evangelia chovali v úctě zejména proto, že vyprávěla příběh Ježíšova na-

rození, podávala zprávu o tom, co se nazývá pašijemi, tedy o jeho utrpení a umírání, a především o jeho vzkříšení. Tyto události tvoří rámec jeho příběhu.

Vzhledem k tomu, že je pro křesťany postava Ježíše tak důležitá, je zarážející a pro mnohé matoucí, že se o něm řadu věcí nikdy nedozvědí. Archeologové mohou objevit artefakty a na základě zkoumání těchto artefaktů lze načrtnout dobové představy. Avšak „historický Ježíš“, jak jej nazývají někteří badatelé, kteří sledují jeho stopu, navždy zůstane předmětem sporů a budou kolem něj panovat nejasnosti; nakonec nám pokaždé proklouzne mezi prsty. Pokud byl „Pánem“, prohlašoval o sobě, že je Božím Synem nebo přímo Božím Pomazaným, Mesiášem? Proč evangelia podávají zprávy o tom, že se občas nazýval Synem člověka, což byla postava žijící ve fantazii některých apokalyptických Židů, kterých bylo v dřívějších dobách nemálo? Jak se stal tak uctívanou osobností mezi těmi, kdo si váží rodiny, když měla jeho vlastní rodina potíže v něj uvěřit a když tak často odmítal a zavrhoval rodinná pouta kvůli „království Božímu“, jež hlásal? Co dělal od dvanácti do přibližně třiceti let, v době, o níž evangelia mlčí a apokryfní evangelia vyprávějí fantastické historky?

Některé evangelijní příběhy líčí, že se narodil Marii z Nazaretu, jež se zasnoubila s tesařem jménem Josef a později se za něj pravděpodobně vdala. Josef naposledy vystupuje v příběhu o dvanáctiletém Ježíši a poté ze scény náhle zmizí. Evangelium podle Lukáše jako jediné hovoří o tom, že Marie počala a porodila jako panna. I křesťané, kteří nelpí na doslovném znění a nevěří této verzi Ježíšova příběhu nebo ji nepotřebují, mají za to, že počátek jeho života a jeho vzezření jsou poněkud zahaleny tajemstvím. Ježíš vyrostl v Nazaretu, ve městě, na které jeho současníci hleděli přezíravě.

O Ježíšově dětství nebo o tom, jak se Ježíš podílel na rodinném životě v Josefově tesařském krámku, nám evangelia mnoho neprozradí. Avšak historik si řekne, že je nutné zastavit se právě zde. Marie, o níž tu padlo pouze několik slov, je druhou nejzmiňovanější a nejuctívanější postavou v dějinách křesťanství. Marie je považována, užijeme-li formulaci jednoho církevního koncilu, za „Matku Boží“ a tak k ní také přistupují katolíci věřící. Coby osoba, jež byla příkladně důvěryplná a reagovala na Boží volání, se stala předmětem uctívání či vzorem víry a důvěry pro miliony

lidí. Ve všech dobách i světadílech byla význačným námětem křesťanského umění a ikonografie.

Ježíš byl pokřtěn v řece Jordánu patrně okolo třicátého roku věku. Pokřtil ho významný, i když svérázný prorok Jan Křtitel, jenž k této řece a na Judskou poušť lákal zástupy lidí. V Janově učení se možná do jisté míry odrážely názory takových hnutí, jako byli esejci, jejichž duchovní rod uchoval písemnosti, které jsme objevili až v současné době a které jsme nazvali svitky od Mrtvého moře. Tyto svitky nám dovolily nahlédnout do spletitého náboženského prostředí tehdejší doby.

Jan citoval hebrejské Písmo a přitom ukazoval cestu k Ježíši jako k většímu prorokovi. Ježíšovo uzdravování, zázraky a kázání již brzy přitahovaly davy a vzbuzovaly závist těch, které svým kázáním ohrožoval. Texty ho líčí jako člověka, jenž své současníky nabádal k tomu, aby „zkoumali Písmo“, příběhy o stvoření i o tom, jak Bůh uzavřel smlouvu s jejich předky, kteří se jí často zpronevěřili. Jejich proroci vyzývali k obrácení, pokání a Jan nyní dělal totéž.

JEŽÍŠ JAKO UČITEL

Ježíš v dospělém věku asi tři roky kázal a uzdravoval. Dokázal být klidný a rozvážný, ale evangelijní příběhy také líčí, jak horlil a byl při hlásání své zvěsti naléhavý. Hlavním předmětem této zvěsti bylo přítomné a zároveň nadcházející království Boží. Když je Ježíš ohlašoval, musel ozřejmit, že tím nevyslovuje úmysl nahradit tyranské panování Říma jeruzalémskou královskou vládou. Říše, o níž hovořil, byla oblastí Božího spásného jednání. Aby do ní lidé vstoupili, museli se změnit, litovat svého pochybeného jednání a stát se spravedlivými a milosrdnými, tak jako byl spravedlivý a milosrdný Ježíš, který je k tomu uschopňoval. Svět, který znali, bude brzy zničen – Ježíš neurčil, kdy přesně se to stane, a stěží o tom spekoval – a oni musejí být připraveni.

Dokonce i mnozí lidé, kteří odmítají veškerá tvrzení o Ježíšově mimořádném postavení, si ho váží jako učitele. Důvody této úcty někdy působí zvláště. Jeho učení bylo originální jen v málo ohledech; paralely k tomuto učení lze najít i u autorů, kteří žili v dřívější době. Někteří lidé považují za novátorské jeho přikázání milovat nepřátele, ale to předjímá

již hebrejské Písmo. Tolik jeho následovníků chce mít všechno přesně srovnané, touží po tom, aby byl veškerý význam příběhů objasněný a zajištěný, ale Ježíš při učení dával přednost otevřeným koncům, paradoxům, ba dokonce hádankám. Evangelia, která vznikla z toho, co někteří lidé nazvali „otisky v paměti“, a která představují svébytný literární žánr, zachycují to, co si jeho následovníci zapamatovali a co považovali na jeho slovech a činech za nejdůležitější. Portréty Ježíše, které evangelia šíří, si někdy protirečí – zachycují pokorného vůdce, který dokázal plakat nad městem stejně jako ho odsoudit. Dokázal těšit lačné duše i rozkotat domýšlivost povýšenců včetně náboženských vůdců. Jako učitel, léčitel a divotvůrce vyvolal pohoršení společností, se kterou se stýkal. Podobností, jež vyprávěl, obrátila všechno vzhůru nohama. Co si měli posluchači pomyslet, když hovořil o tom, jak se tváří v tvář království Božímu malí stávají velkými a velcí malými, že lidé, kteří stojí na okraji, se dostávají do středu dění a naopak; silné považoval za slabé a slabé za silné a tvrdil, že se všichni musejí změnit a být jako malé děti. Dětem byl Ježíš nakloněn – byly pro něj příkladem života v království. Novodobý francouzský romanopisec Georges Bernanos prohlásil ústy fiktivního kněze, že zaznamenané Ježíšovo slovo „jestliže se neobráíte a nebudete jako děti, nevejdete do království nebeského“ je tím nejstrašlivějším, co kdy lidské ucho zaslechlo. Ježíš také projevoval obzvláštní úctu k ženám, které byly v tehdejších kulturách obvykle přehlíženy, nebo se jimi dokonce pohrdalo. Jeho vlastní milovaná matka Marie a jeho bratři neměli ohledně nebeského království žádná privilegia, zatímco s páchnoucí chudinou a příslušníky okrajových etnik jednal jako s těmi, kdo do něj náležejí.

ŽID JEŽÍŠ A KRÁLOVSTVÍ BOŽÍ

Skutky a zvěst, jež jsme právě vydestilovali z evangelií, naznačují, že Ježíš musel znepokojovat strážce starých dobrých pořádků včetně představitelů náboženského establishmentu. Farizejové, jedna ze skupin obyvatel, se těšili účtě – zvláště ve vlastních očích – kvůli puntičkářskému dodržování zákona. S nelibostí se na ně naopak pohlíželo, když odsuzovali. V křesťanských představách vystupují jako rýpalové a nakonec jako Ježíšovi nepřátelé. Někteří lidé, kteří vědí, že rodinné rozepře jsou často

nejvášnivější, ba dokonce zlovolné, to vedlo k otázce, zda Ježíš nebyl sám farizejem nebo se mu od nich nedostalo výuky. Pokud tomu tak bylo, jednalo se o neobvyklého farizeje, neboť Ježíšova slova, která se dochovala v evangeliích, prozrazují, že na farizeje kolem sebe pohlížel jako na ty, kdo se starají spíše o pravidla a politiku než o jednotlivce. Ježíš osobně některá z těchto pravidel porušil, když uzdravoval lidi o sabatu. Uzdravování totiž byla práce a pracovat v tento den bylo mezi strážci zděděného Božího zákona zakázáno.

Ježíš, který učil jako ostatní rabi kladením otázek, byl především rabi pro autory evangelií a některé postavy v jejich spisech. Raný obrázek rituálu v synagoze získali o celá staletí později židovští badatelé z příběhu o tom, jak Ježíš v jedné z nich kázal. Ježíš však duchovně působil zejména v profánním světě. Slovo profánní (*profanus*) znamená to, co je za prahem, v tomto případě chrámu. Ježíš vynaložil hodně sil na výuku skupiny lidí nazývaných Dvanáct – toto číslo bylo zvoleno proto, aby zrcadlilo dvanáct izraelských kmenů, k nimž se mělo vztahovat Ježíšovo působení. Učil je modlitbě a zjednodušil bohoslužbu tak, že finančně nestála nic. Nikdo nemusel investovat do zvířat na chrámové oběti nebo do kadidla. Mohli zavřít dveře od pokojíku a účinně se modlit – lépe, než to svedli farizejové, kteří na svou modlitební činnost upozorňovali.⁵ Následovníci musejí sloužit nuzným a hladovým, lidem bez ošacení a uvězněným. Pokud tak učiní, budou sloužit Ježíši.

Matoušovo evangelium obsahuje tři kapitoly obvykle zvané Kázání na hoře. V něm Ježíš hlásal radikální zvěst. Zabíjení bylo vždy špatné; nyní však byla přestoupením Božího zákona i nenávisť. Cizoložství bylo vždy špatné; nyní však byly překročením toho, co chtěl Bůh od lidí, již chtivé pohledy – i bez následného jednání – nebo pouhé dychtění. Ježíš dokázal zaburácet soudem a potom učit intimní modlitbu, ve které měli jeho následovníci oslovovat Boha jako „Abba“ – tedy jako otce, tátu, tatínka. A hlásal cestu nenásilí, nezabíjení, nastavení druhé tváře těm, kdo udeřili, milování nepřátel a hledání království nebeského. A zároveň zvěstoval, že si nemáme dělat starosti, a očekávat, že se o sebe zítřek

⁵ Autor zde vychází z Mt 6,6: „Když ty se modlíš, vejdi do svého pokojíku, zavři za sebou dveře a modli se k svému Otci, který zůstává skryt; a tvůj Otec, který vidí, co je skryto, ti odplatí.“ *Pozn. překl.*

postará.⁶ Někteří čtenáři spojovali několik Ježíšových učedníků se zélóty, členy revolučního hnutí, ale pro evangelia je podstatný Ježíš, jenž byl spravedlivý a zároveň usmiřoval.

Na Ježíšově jednání pohoršovalo řadu lidí především to, že se stýkal s jedinci, které si bylo radno držet od těla. Příliš často byl přistižen, jak veřejně u stolu přijímá nenáviděné a podvodné celníky, nevěstky a vyvrhele. Stranil outsiderům, jako byla syrofenická či samařská žena nebo římský setník, a ne židovskému králi Herodovi, k němuž se jakožto k „té lišce“ stavěl odmítavě. Důsledně ohlašoval království Boží a poukazoval na svrchované jednání mocného Boha a spásné jednání Boha sestupujícího. Veškeré toto kázání, učení, uzdravování a to, co dával za vzor, bylo v očích úctyhodných lidí podvrtné. Na otázku, jak a proč urazil náboženské vůdce natolik, že toužili po jeho smrti, je možná celá řada odpovědí. Jednání těchto vůdců s okupačními římskými orgány bylo vždy delikátní záležitostí a Ježíšův ambivalentní postoj k jednání s cézarem mohl zvrátit křehkou rovnováhu – nebo mohli důraz na zvrát zmiňovat jako hrozbu nepřátelští Židé.

Tento člověk z Nazaretu hlásal radikální spravedlnost a mír a projevoval důvěru v Boží úmysly. Evangelia ukazují, že byl zvědavý na budoucnost, totiž když se otázel: „Ale nalezne Syn člověka víru na zemi, až přijde?“ Toto všechno se odehrávalo za vlády utlačovatelů. Herodovci, královská dynastie, která hraje zřetelnou roli v raném křesťanském příběhu, panovali se svolením Římanů a jako jejich pověřenci. Duchovním ohniskem židovství byl chrám v Jeruzalémě, ale na většině míst se zbožnost soustředila do synagogy, domu modlitby a studia. Každodenní život lidí, mezi nimiž Ježíš působil, určovaly posvátné zákony hebrejského Písma a mnoho výkladů židovských učitelů. V Judeji, jižní oblasti Ježíšova působení, a Galileji, tedy na severu, kde žil, mezi sebou soupeřily židovské sekty a zájmy. Dočítáme se o příslušnících nejrůznějších stran či hnutí, puntičkářských farizejích, „modernistických“ saducejích, ba dokonce o revolučních zélótech, jejichž vliv byl v tamní kultuře obrovský.

⁶ Autor zde vychází z Mt 6,34. Tento verš zní v českém ekumenickém překladu: „Nedělejte si tedy starost o zítřek; zítřek bude mít své starosti.“ Autorovu pojetí (*tomorrow will take care of itself*) se v českém prostředí nejvíce blíží překlad Rudolfa Cola: „Nepečujte proto úzkostlivě o zítřek; neboť zítřek bude pečovat sám o sebe.“ *Pozn. překl.*

Tato kultura byla dosti různorodá. Například rané dokumenty o aramejsky hovořícím Ježíši byly napsány řecky. Římsští místodržitelé a jejich zmocněnci, kteří vybírali daně, utlačovali lid, pro nějž byla stálým pokusem vzpoura – ačkoli byla obvykle marná. Očekávání, že Mesiáš, Boží Pomazaný, přijde zachránit Izrael, bylo veliké. Nicméně lidé museli stále žít své životy – museli se věnovat rybolovu, obdělávání polí, výchově dětí; byla tu smrt, které se obávali, a zákony, jež bylo třeba dodržovat.

Ježíš se dotkl jejich života tím, že vše obrátil vzhůru nohama, a tak dal najevo, že Boží jednání spočívá v převrácení běžných očekávání. Chvalozpěv připisovaný Marii – poté, co slyšela od anděla zprávu, že porodí někoho, kdo „vysvobodí svůj lid z jeho hříchů“⁷ – byl takovým obratem: hladoví a nuzní budou nasyceni dobrými věcmi a bohatí posláni pryč s prázdnou. Bůh nyní rozptýlí pyšné a mocné svrhne z trůnu. Ježíš byl důsledný. Příběhy o něm ukazují, že dobře znal zámožné lidi, ale rozhodl se stolovat s opovrhovanými a zkorumpovanými celníky, prostitutkami a dalšími skupinami, které nevzbuzovaly žádnou úctu. V evangeliu podle Lukáše prokazoval přízeň zejména ženám, lidem s postižením a těm, kdo stáli na okraji společnosti. Dozvídáme se, že zástupy k němu lnuly a rozpoznaly jeho „zvláštní“ povahu. O tom, v čem přesně spočívala, se diskutovalo v minulosti stejně jako dnes: byl Mesiášem, Pomazaným Izraele? Králem Židů? Synem Božím? Bohem? Divotvůrcem? Laskavým učitelem? Podvrtným živlem? Ježíš se často vyhýbal přímým odpovědím, jako jsou tyto, ale je jasné, že se v evangelijních vyprávěních vnímal jako naděje Izraele.

Někdo hovořil o „otiscích v paměti“, které Ježíš zanechal. Zaznívaly a byly šířeny v příbězích očitých svědků a uchovány v evangeliích dalšími dvěma generacemi. Ačkoli dokázal kárat, pranýřovat a odsuzovat představitele moci stejně jako své liknavé a kompromisy dělající následovníky, celkově bylo jeho poselství poselstvím lásky, kterou svědkové vnímali jako božskou a kterou pro ně Ježíš ztělesňoval. Dále Ježíš podle těchto evangelií omezil všechna přikázání na dvě: lásku k Bohu a lásku k bližnímu. Dokázal se trefovat do posluchačů, ale přitahoval je coby člověk, který k sobě zval ty, kdo se namáhali a byli obtíženi břemeny, aby u něj našli odpočinek. Slíbil, že je nikdy neopustí, že s nimi zůstane navždy. To bylo předzvěstí a příkladem království Božího.

⁷ Autor zde kombinuje Mariin chvalozpěv s citátem z Mt 1,21. *Pozn. překl.*

Přes přitažlivost pro dav a přes zázraky uzdravování, o nichž podávají zprávu evangelia, se nevyhnutelně dostal do potíží s představiteli moci. Neusiloval o vládu: „Moje království není z tohoto světa.“⁸ V rychle se měnícím světě zapadlé oblasti zvané Izrael hráli místní představitelé římské úřední moci druhé housle, lidé jimi nicméně pohrdali. Různá židovská uskupení – v evangeliu podle Jana bohužel pejorativně označovaná *obecně* jako „Židé“ – jej pokládala za člověka, který zpochybňuje jejich autoritu, a některá jeho prohlášení považovala za rouhačská. Důležitým předělem evangelijních příběhů je Ježíšův příjezd do Jeruzaléma. Zde se musel vyrovnat s tím, že ho nadšeně vítaly davy lidí, a náhle zase s tím, že ho většina z nich opustila, když čelil soudnímu procesu, vedenému místodržitelem Pontiem Pilátem. Tento zástupce Říma vydal Ježíše lidu, aby byl Ježíš ukřižován. Ukřižování, které znamená, že byl odsouzenec přivázan nebo přibit na kříž a vystaven vysmívajícímu se davu a přírodním živlům, bylo u Římanů běžnou formou trestu smrti. Vyhradili je zejména pro zelóty nebo revolucionáře a pro zločince nejtěžšího kalibru.

Ježíš evangelií předpovídal tuto smrt a zdá se, že jí kráčel dobrovolně vstříc. Dva mrazivé příběhy, které se odehrály nedlouho před jeho skonem, však dávají celé události realistický nádech. Noc předtím, než zemřel, se Ježíš modlil v Getsemanské zahradě, aby od něj byl odejmut kalich utrpení – odejmut nebyl –, a když se blížil smrti na kříži, bylo slyšet, že vyslovil verš z 22. žalmu: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?“ Křesťané nikdy nepovažovali za důležité dospět k formální shodě – k něčemu, co by mělo být vyjádřeno dogmatem – o významu události ukřižování. Všichni ho spojovali s tématy z hebrejského Písma. Někteří chápali a chápou Ježíšovu smrt jako splacení trestu za hřích všech lidí. Jiní věřili, že je jejich zástupcem, neboť si zasluhovali za svou špatnost Boží trest. A ještě další navázali na biblická témata, ze kterých vyplývalo, že ve skutečnosti svou smrtí triumfoval jako vítěz nad smrtí, ďáblem a hříchem. Aniž by tedy křesťané byli vždy konkrétní, shodovali se na tom, že byla jeho smrt „pro ně“ a „pro jejich spásu“. Křesťanská víra ztotožňuje jeho vrahy s hříšnými věřícími, a proto je krutou ironií – které si v průběhu let povšimla řada lidí –, že to překroutili, aby přiřkli vinu

⁸ J 18,36. Pozn. překl.

někomu jinému, zejména „Židům“. Toto obvinění bylo jedním z kořenů křesťanského antijudaismu, největší skvrny na jejich příběhu.

Každopádně Ježíš podle evangelií prorokoval, že bude zabit, stane se obětí za druhé, bude obětován kvůli jejich životům. Naposledy povečřel s učedníky – v tom se shodují tři evangelia i Pavel – a poté, co ho zradil jeden z učedníků, Jidáš, byl zatčen a odveden k představitelům kněžské a římské moci. V tomto případě byl zástupcem římské moci Pilát Pontský, který jej nechal ukřižovat. Židé nemohli nikoho popravít, a tak přiložil ruku k dílu Pilát a Řím. Evangelijní příběhy popisují s živými detaily Ježíšův soudní proces, to, jak ho opustil nejprve Petr a potom ostatní učedníci, jeho bičování, jeho cestu na vrcholek, kde ho přibili na kříž, a tak se postarali, že bude podle Písem prokletý Bohem. Zemřel a byl pohřben; a všichni, až na některé členky rodiny a několik dalších následovníků, jej opustili, zatímco jeho tazavý výkřik na kříži odrážel jeho vlastní pocit agónie a tajemného opuštění – Bohem.

V evangelijních vyprávěních to byly právě tyto Ježíšovy stoupenkyně, které – poté, co jeden den čekaly, protože o sabatu taková práce nebyla dovolena – přišly k jeho hrobu, aby dokončily obřadní péči o jeho tělo. Podle týchž příběhů našly hrob prázdný.

Zvláštní a překvapivý, ano, skutečně svérázný příběh pokračoval zprávami o tom, že byl „třetího dne“, v neděli po pátku, kdy zemřel, „vzkříšen“ a zjevil se v tělesné podobě, i když různým způsobem. Ukázal se dvěma následovníkům, kteří s ním dlouho šli, ale nepoznali ho, „při lámání chleba“ na cestě do Emauz. Objevil se mezi učedníky, když byly zavřené dveře. A evangelium podle Jana zároveň líčí, jak ukázal své rány pochybujícímu učedníkovi jménem Tomáš. S některými svědky vzkříšení pojedl a poté, po čtyřiceti dnech, je opustil. Tato událost se nazývá nanebevstoupení a stále se slaví čtyřicátý den po svátku vzkříšení (Velikonočích). O deset dní později, o letnicích – což je další den, který křesťané každoročně slaví –, podle Ježíšova slibu sestoupil mezi učedníky Duch svatý. Učedníci reagovali tak, že se stali částí trvajících společenství, které bylo nakonec nazváno „křesťanská církev“, stali se jádrem křesťanství, jež podnítilo náš příběh.

Učedníci, kteří se krčili strachy, uprchli a říkali, že žijí bez naděje, se nyní znovu shromáždili – přesvědčilo je svědectví těch, kteří „viděli Pána“. Posvátný pokrm téhož druhu, který s nimi Ježíš sdílel v noci před svou

smrtí, se měl stát místem, kde bude podle svých slov přítomen, stejně jako bude přítomen při křtu těch, kdo čerstvě uvěřili. Slíbil jim, že s nimi bude tam, kde se dva nebo tři shromáždí v jeho jménu. Zatímco dospělý Ježíš nikdy neopustil Palestinu, učedníci brzy cestovali Malou Asií a Sýrií a získávali nové následovníky, kteří očividně patřili k různým společenským třídám. Čteme o otrocích, kteří byli obráceni a poté získali pro svou víru své pány a majitele. Dochovaly se rovněž zprávy o tom, že uvěřili zámožní a význační lidé. Pronásledování, jež znamenalo utrpení kvůli víře v Ježíše Krista, ani zdaleka od konverzí neodstrašilo – naopak uchazeče o křest nalákalo. V Jeruzalémě, kde je svými útoky sužovali Římané a Židé, vydrželi věřící až do roku 70 n. l., kdy bylo město zničeno. Evangelijní narážky na některé události a často záhadné výroky odrážejí tuto situaci zničeného města a dvou věr, které se od sebe začaly oddělovat.

Demarkační čára oddělila ty, kdo vyznávali Ježíše Krista jako Mesiáše, a ty, kdo jeho mesiášství odmítali. Ježíšovi následovníci rovněž prohlašovali, že jsou osvobozeni od omezení mnoha židovských předpisů. Z těchto rozhodujících let se ve sbírce spisů nazvané Ježíšovými následovníky Nový zákon dochovaly příběhy o něm, jeho výroky a reflexe jeho následovníků. Tyto texty se vynořily zejména v první či druhé generaci po Ježíšově působení mezi nimi. O století či dvě později je následovníci shromáždili a prohlásili za součást „kánonu“ neboli normativní zprávy o počátcích křesťanství. Toto Písmo spolu s jedinou Ježíšovou „Bibli“, hebrejským Písmem, chovají křesťané na celém světě v úctě a přeložili je do více než tisíce jazyků a nářečí. Věřící tato Písma studují a na jejich základě kážou. Využívali a využívají je k vzájemnému souzení, inspiraci či útěše a stále se prou o jejich význam.

CO KŘESŤANÉ SDÍLELI A SDÍLEJÍ

Badatelé se ptají, co věřící a Ježíšovi následovníci žijící nejprve na třech a poté na všech kontinentech měli a mají společného. Jejich studie ukazují, že na všech místech, kde vznikla křesťanská společenství, panovaly překvapivé rozdíly a vedly se vášnivé debaty. Do těchto míst patřila asijská Palestina, kde se křesťanství zrodilo; asijská Antiochie, kde křesťanské hnutí dostalo svůj název; a severní Afrika, kam se křesťanství brzy rozšíři-

lo přes Středozemní moře. To, co křesťané sdíleli, lze shrnout v minimalistické formulaci, která dovoluje bezpočet variací: „*Člověk Ježíš je Pán.*“

Taková víra v Ježíše Krista postavila věřící před dva velké problémy, které věčně podněcovaly spory a vedly k utváření frakcí a ke schizmatům. Se svým židovským dědictvím se křesťané nikdy nemohli považovat za něco jiného než monoteisty. Nic, co by prohlásili o Ježíši Kristu, je nesmělo odvrátit od víry v jednoho Boha. Přesto hovořili o Ježíši jako o božském. A aby bylo všechno ještě složitější, slyšeli Ježíše slibovat příchod božské bytosti, kterou zakusili jako Ducha svatého. Pokud chtěli pregnantně vyjádřit to, nač se zaměřovala jejich pozornost, nerýsoval se před nimi nikoli jeden, ale tři bohové? Jeden novodobý Asijec se kdysi ptal, zda to neznamená, že je řídit výbor o třech osobách.

Mysl, nikoli ovšem srdce prvních křesťanů trápil stejnou měrou problém, který pramenil z jejich víry, že lidé jsou naprosto „jiní“ než Bůh. Přemýšleli: Byl-li tedy Ježíš nějakým způsobem Bůh, jak mohl být nějakým způsobem člověk? Téměř šest set let trvalo období, kdy Ježíšovi následovníci přicházeli na koncilech s různými vyznáními víry. Ta však nebyla nikdy plně uspokojivá. Jednotlivosti těchto vyznání se nikdy neseťkaly se všeobecným souhlasem ani nebylo snadné srozumitelně je sdělit celé veřejnosti.

Křesťané hloubali o rysech a významu života Ježíše Krista další dvě tisíciletí. Některým dělalo těžkosti souhlasit s prohlášením ve vyznání víry, že Ježíš byl skutečně a plně člověkem. Většina křesťanů však musela odsoudit starověkou odštěpeneckou skupinu doketistů (*dokein* = zdát se), podle nichž byl Ježíš Kristus člověkem pouze *zdánlivě*. Doketisty a jejich duchovní nástupce pohoršovala myšlenka, že by Bůh mezi nimi nevěděl nic o nastávajícím konci světa, a ještě více to, že by mu bylo cítit podpaží nebo by se potřeboval vysmrkat nebo že by mohl plakat soucitem či křičet bolestí. Byl božský a Bůh takové věci „nedělá“. Avšak většina křesťanů souhlasila s pisateli vyznání – i na základě evangelijních příběhů –, že Ježíš byl skutečně člověkem, Židem. Jiným působilo problémy přesně opačné prohlášení – že rabi Ježíš byl a je Pán. Toto tvrzení se stalo velkým dělítkem, které také separovalo křesťany od všech ostatních.

Jeden z nejstarších hymnů v Novém zákoně, který možná pochází z okruhu helénistických židovských věřících nebo ho napsal apoštol Pavel, obě myšlenky spojuje. Ježíš Kristus se stal:

*jedním z lidí. A v podobě člověka se ponížil,
v poslušnosti podstoupil i smrt,
a to smrt na kříži.*

Proto ho Bůh vyvýšil nade vše...

aby k slávě Boha Otce každý jazyk vyznával:

Ježíš Kristus jest Pán. (Filipským 2,7–11)

„Každý jazyk“ samozřejmě něco takového nevyznává, ale věřící, kteří tak činí, jsou aktéry v dramatu křesťanství. Křesťanská víra v „Pána“ způsobila více zmatku než slova o „člověku Ježíši“. Věřící tvrdili, že by o něm nemluvili, *nemohli* mluvit tak, jak mluví, kdyby nevěřili, že na něj smrt – na rozdíl od ostatních lidí – nemá konečný nárok. Jejich kritici říkali, že věřící pouze *chtějí* věřit nebo věří, že věří v jeho vzkříšení. Možná byli věřící spiklenci nebo oklamání blázni, snad traumatizovaní prostácti, kteří měli psychologický zážitek, při němž se znovu objevil zemřelý, po jehož opětovné přítomnosti prahli.

Ještě přemrštěněji působil názor některých věřících, že Ježíšovo vzkříšení znamená, že musely být znovuoživeny hniující částičky mrtvého těla. Pavel, nejranější a nejlivnější pisatel, to netvrdil, ale hovořil o tom, že Ježíš byl vzkříšen „v duchovním těle“. Ani ostatní svědkové nemluvili o biologii a fyzice znovuoživení. Pavel hlásal, že ať se stalo cokoli, Bůh učinil bezprecedentní a jedinečnou „novou věc“. Bůh, který byl původcem prvotního stvoření, nyní stál za stvořením novým. Tato překvapivá víra vedla Pavla i jiné k tomu, aby svou zvěst začali přinášet do všech končin jim známého světa, zatímco jejich nástupci ji – často s velkým rizikem, když se pohybovali mezi nepřátelským obyvatelstvem – šířili po celé zemi.

Křesťanství, stejně jako ostatní náboženství, mělo dvojí účinek, neboť křesťanské společenství se často skládalo z uzdravovatelů, kteří vraždili, a vrahů, kteří uzdravovali. Věřící prokazovali ve jménu Ježíše Krista pokorné skutky milosrdenství a spravedlnosti, avšak ve jménu svého Pána se také dopouštěli násilných mocenských a despotických činů. V příběhu, který následuje, povedeme při sledování cest křesťanství na celém světě toto napětí a rozpor ve stále patrnosti. Za Ježíšových dnů nikdo nehovořil ani nemohl srozumitelně hovořit o čemkoli globálním. Glóby se začaly poprvé prakticky a moderně používat až po roce 1492. Ale i když učed-

níci v Ježíšových dobách neměli globální koncepci, někteří z nich vyšli, aby se střetli s celým obydleným světem, tak jak ho znali. Tito věřící si museli vydělávat na živobytí a někteří z nich byli evidentně zběhlí v obchodu a obeznámeni s rušnými obchodními cestami. Často mohli spojit hledání zisku s cílem získávat konvertity.

PAVLOVY DOPISY, PRVNÍ PRAMEN

Historikové rádi sledují misijní cesty pomocí nejranějších textů. V tomto případě studují dopisy napsané Pavlem, jenž byl židovským vrstevníkem Ježíše a původně se jmenoval Saul z Tarsu. Uslyšel povolání hlásat, že příběh Božího Pomazaného, který patří Židům, pouze jim nepatří. Pavel cestoval s touto zvěstí a přinejmenším obrazně vláčel ve svém zavazadlu a měl ve své paměti totéž Písmo, kterým se řídili Židé. Kromě tohoto Písma mohl čerpat ze zlomků psaných a bezpochyby i z útržků ústních vzpomínek na Ježíše. Tyto části si razily cestu do evangelií, reflexivních vyprávění o člověku a Židu Ježíšovi, který byl Pánem věřících.

Když se při globálním vyprávění nezačne evangelií, ale vyjde se z dopisů, které psal Pavel skupinám Židů i ne-Židů, je to osvěžující a pro mnohé překvapivé. Ti, kdo sestavili pořadí knih v novozákonním kánonu, začali evangelií a pokračovali dopisy Pavla a dalších autorů. Je proto přirozené, že lidé považují evangelijní vyprávění za nejstarší texty. Pavel se stal terčem útoků některých kritiků, protože jeho spisy se stylem i záměrem liší od evangelií. Obviňují ho, že zkomplikoval, a dokonce překroutil příběhy o „prostém Ježíši“, mírném uzdravovateli a galilejské duchovní osobnosti. Takoví kritici chtějí Ježíše izolovat v tomto jednoduchém světě – a potom mají jeho učení jakožto všude použitelné v úctě.

Zatímco Pavel cestoval téměř bezhlavě, viděli jsme, že Ježíš nikdy nevykročil z Palestiny, později zvané „Svatá země“. Toto území bylo stěží větší než losangeleská metropolitní oblast (Greater Los Angeles) nebo jiné světové metropolitní oblasti. Pouze jedna – evidentně pozdní – evangelijní vsuvka nabízí několik řádek, které zaznamenávají, že Ježíš Kristus projevil zájem o to, aby byla jeho zvěst přinesena „všem národům“. Jeden duchaplný člověk shrnul jeho poslání a jednání takto: „Ježíš z Nazaretu věnoval veškerou péči dvanácti Židům, aby spasil všechny [sem doplňte

například: Američany nebo Afričany].“ Muž z Nazaretu se zdržoval blízko svého domova.

To o Pavlovi rozhodně říci nelze. Poté, co byl povolán, aby se stal apoštolem – jiní nazvali tuto událost jeho obrácením –, ho veškerá logika jeho života vedla k šíření víry. Hlásal, že Stvořitel, který povolal zvláštní národ, izraelské Židy, a uzavřel s ním smlouvu, chce nyní v Ježíši Kristu umožnit všem národům, aby se k této smlouvě vírou v člověka Ježíše připojili. Pavel důrazně tvrdil – Pavel dělal důrazně všechno –, že Bůh právě proto, že je Bůh, nemůže smlouvu nikdy zrušit, a smlouva s Izraelem tedy nadále platí. Apoštol hlásal, že po Ježíši Kristu a nějakým způsobem „skrze“ něho „bude spasen celý Izrael“. Nyní byla součástí nového zvláštního národa čerstvá skupina věřících. To, co je odlišovalo, však nebylo přestoupení k židovství, ale víra v Ježíše Krista.

Pavel, jenž se sám označil za Žida ze syrského Tarsu, byl dobře vyškolený v židovském zákoně a tradici. Psal, že ho tvrzení o Ježíši pobuřovala natolik, že se rozhodl pronásledovat ty, kdo se znovu shromáždili poté, co byl jejich mrtvý Ježíš, jak říkali, vzkříšen z mrtvých, a pomáhat při jejich zabíjení. A potom zažil – navzdory všemu očekávání – povolání. Podrobné vylíčení dané události přenechal do velké míry jiným. Měl se stát apoštolem této víry – nejprve mezi Židy, ale také mezi pohany. Pavel nikdy nespatriil Ježíše na vlastní oči jako učedníci, a přesto tvrdil, že ho nějakým způsobem *skutečně* viděl – viděl Ježíše, který ho povolal k tomu, aby ho všude hlásal jako Pána. Pavlovou nejvyšší metou bylo dosažení Španělska, jež symbolicky leželo na konci světa. Na své cestě, která byla podle dostupných údajů dlouhá kolem třinácti tisíc kilometrů, se zastavil na mnoha místech.

ŽIDÉ, KŘESŤANÉ A POHANÉ

Většina křesťanů první generace byli Židé, kteří o sobě jako o Židech nadále smýšleli a kteří často navštěvovali synagogy. Tehdejší židovství bylo mobilní, a když se Židé stěhovali, přinášeli svou víru do mnoha částí římské říše. I přesto každý z nich považoval toto náboženství – ačkoli bylo prohlášeno za „světlo pronárodů“ – za zvláštní víru pro zvláštní, vyvolený národ. Možná že byl Jeruzalém fyzickým ohniskem jejich bo-

hoslužebného života a konali tam poutě, ale mnozí Židé byli kulturně doma také mezi starověkými národy na jiných místech.

Když Pavel vyšel k těmto Židům, kteří žili rozptýleně (*dispersed*) – a byli tudíž „diasporou“ –, přikládal svým vazbám k židovství váhu. Toto pojítko bylo pro Pavla šťastné, protože mohl jít do jejich synagog a najít v nich posluchače, kteří dokázali ocenit jeho učení. Bylo šťastné i proto, že židovství bylo v římské říši prohlášeno za povolené náboženství. Toto ustanovení poskytlo křesťanskému hnutí, jež bylo mylně ztotožňováno s židovstvím, dočasné ochranné zbarvení, jež v římské říši zabraňovalo útokům. A za třetí, většina Židů v této diaspoře také psala a mluvila řecky. Tato kosmopolitní řeč umožnila křesťanům komunikovat s ostatními, což by s hebrejštinou nebo aramejštinou nebylo možné.

Tato situace však byla pro Pavla zároveň *nešťastná*, protože většina Židů, se kterými se setkal, se s ním a ostatními apoštolů sice pustila do debaty o židovství, ale jeho tvrzení a oddanost je nepřesvědčily. Sporná pro ně byla Pavlova kritika, že jim Boží zákon slouží k vymezení vlastního života a jako nástroj, kterým lze získat Boží přízeň. A ze všeho nejméně chtěla většina Židů slyšet to, že mají židovství muži – všichni byli obřezaní – přijmout neobřezané, ty, kdo na sobě nenesli fyzické znamení přijetí smlouvy. U většiny Židů vzbuzovalo nechuť nové tvrzení Pavla a jiných, že Ježíš za ně naplnil zákon. Židé slyšeli, že díky tomu, díky činnosti milujícího Boha vyrůstající z milosti, se lidé mohou stát součástí nového stvoření a smlouvy. Tento Bůh, který vzkříšením Ježíše z mrtvých ukřižovaného Ježíše vyvýšil, bude nyní s lidmi jednat skrze něj a v jeho jménu. Je pochopitelné, že znechucení a rozběsnění jedinci na to reagovali v mnoha synagogách zuřivě. Někdy vyhnali Pavla a jeho společníky z města, někdy ho chtěli kamenovat nebo se rozhodli požádat římské úřady, aby jim ho odklidily z cesty. Někteří křesťané se nazývali „novým Izraelem“, a když to uslyšel „starý Izrael“, pochopitelně ho to rozhněvalo. Mnozí z těch, kdo hlásali Ježíše, nyní považovali „starý Izrael“ za nedovršený (*unfulfilled*), a proto jej pojímali jako překážku Božích cest s člověkem.

Když v roce 70 vojevůdce a pozdější císař Titus (39–81) porazil povstalecké Židy a spálil chrám, byli Židé zlomení. Protože šla poté většina křesťanů vlastní cestou, mnozí z nich rozvinuli tradici nepřátelství vůči Židům, postoj, jenž u věřících, kteří následovali a uctívali Žida,

působil jako paradox. Jako u většiny takových sporů byla nevraživost vzájemná. První konflikty vypukly, když Židé vypudili následovníky Ježíše Krista ze synagog, protože nedokázali sdílet víru, že je Mesiáš. Vyhnaní věřící byli vydáni napospas římskému právu, a protože nebyli chráněni, stali se předmětem obtěžování a pronásledování. Problémy se objevily i na druhé frontě. Všichni věřící nebyli vždy v konfliktu s utlačovatelskou římskou vládou a jejími představiteli, a někteří dokonce sloužili ve vojsku. Samotný Pavel žádal věřící, aby poslouchali vládní moc, což znamenalo, že měli považovat césara za Božího zástupce. Navzdory této výzvě došlo k tragickým střetům. Někteří věřící chtěli být věrni Ježíši Kristu i césarovi. Někteří byli vyzváni, aby se účastnili říšských obřadů, při nichž byl vyvyšován césar, a zpronevěřili se tak Ježíši. Uznávání státní moci byla pro křesťany jedna věc a akceptování římských bohů a obřadů věc druhá. Jiné sekty – někdy židovské, ale obvykle nikoli – mohly přijmout státní moc jako konečné slovo pro uspořádání života, ale pro křesťany to možné nebylo. K pronásledování často docházelo proto, že v očích Římanů neměli křesťané bohy, a proto byli považováni za ateisty a podvrtné živly.

Křesťané zase neměli jednotný názor na to, jak mají přistupovat k pohanům. Ti žili ve velkém množství kolem nich, ve společnosti, již bychom dnes nazvali pluralistickou. Jistý Maximos z Týru odhadoval, že sto let před začátkem křesťanské éry bylo uctíváno asi třicet tisíc bohů. Kvůli takovým náboženským praktikám požadoval ve 2. století křesťanský myslitel Theofilos z Antiochie naprostý rozchod s těmito citeli bohů. Avšak žádný přístup si nemohl nárokovat monopol nebo představovat konečné řešení. Po roce 130 vybudoval veškeré mosty k širší kultuře, které dokázal, apologeta neboli racionální obránce víry, zcestovalý Justin Mučedník (cca 100–165). Křesťanství chápal jako naplnění toho, co hledali nejlepší pohanští filozofové. Ve svém *Dialogu s Tryfónem* se zcela rozešel se Židy a možná byl první, kdo je obviňoval jako Kristovrahy. Justinovo mostařské dílo se zhroutilo v roce 165, kdy si navzdory veškerému úsilí, aby dobře vycházel s okolím, znepřátelil úřady a byl popraven.

Z JERUZALÉMA DO ŠIRÉHO SVĚTA

Jeruzalém, kde mezi vůdčí postavy evidentně patřili členové Ježíšovy rodiny, zůstal křesťanskou základnou až do roku 70, kdy podlehl Titovi. Biblické texty nám říkají, že Jakub, nazývaný bratr Páně, a Petr, jiný Ježíšův následovník, na kterého se Ježíš někdy obracel, stáli v čele frakce, která chtěla zachovat řadu zvyklostí spojených se starou smlouvou. Pavlovy dopisy ukazují, jak jejich autor vynakládal námahu, aby zalichotil Jeruzalémským a urovnal zde spory. Proto organizuje sbírku pro jejich chudé, jichž bylo v tomto trpícím městě mnoho. A podle biblických Skutků apoštolských, které rovněž napsal Lukáš, si nakonec musel s Jeruzalémskými pohovořit z očí do očí, jak jim později rád připomíná. Novozákonní zprávy o tom, co se událo při jeho návštěvě Jeruzaléma nebo na cestách při setkáních s jejich přívrženci, se liší, ale jakkoli bylo uzavření příměří nesnadné a dohody křehké, Pavel a jeho stoupenci se rozhodli svobodně pokračovat ve své misii mezi neobřezanými pohany. Pavel, jenž hodlal jít do všech končin země, doufal, že tím nevzbudí nepřátelství Židů, kteří věřili v Krista.

Všechny končiny země – právě ty se Pavel snažil navštívit a začal nejdůležitějšími městy oblasti, která byla nazývána Malá Asie. Jeho vlastní zprávy prozrazují, že se pohyboval téměř výhradně mezi městy. Věřící se shromažďovali v centrech, jako byl Efez, daleko od vesnic a hospodářství ležících v Judeji nebo v Ježíšových galilejských kopcích. Efez byl přeplněný oltáři a zaplavený obrazy bohů. Badatelé, kteří diskutují o tom, jakým způsobem se víra tak rychle rozšířila na takových místech, se často zaměřují na otázku společenských tříd a snaží se určit, které byly nejvíce otevřené úsilí křesťanských poslů. Romantici zdůrazňují, že Pavlovy dopisy často uvádějí mezi potřebnými Ježíšovými následovníky známé otroky-konvertity a také sirotky a vdovy. Ti byli samozřejmě promícháni s bohatými a význačnými muži a ženami. Samotný Pavel byl řemeslník a obchodník. Má se za to, že vyráběl stany pro vyšší společenské vrstvy, a na místa, kde pracoval, později posílal pozdravy hostitelům či spolupracovníkům, mezi nimiž byly – což je významné – i ženy. Zdá se, že konverze obchodníků a zámožných lidí nadmíru popuzovaly státní úřady.

Cestovatel Pavel a jeho různí společníci se na delší čas usazovali jen zřídka. Avšak nezdá se, že by jejich pohyb byl vždy horečný. Apoštolovy

dopisy napovídají, že na některých místech strávil několik období, a když psal zdaleka, s láskou a vděčností zdravil své hostitele i ostatní konvertity. Vzhledem k tomu, co víme o okrajovém postavení žen v mnoha těchto kulturách, je téměř ohromující, kolik ženských jmen se v dopisech vyskytuje. Některé ženy byly jmenovány spolu se svými manžely, ale jiné byly uvedeny samostatně. Nepochybně se věnovaly činnosti, kterou Pavel nazýval apoštolskou – toto slovo znamená, že byly „vyslány“. V dopisu věřícím do Korintu Pavel požadoval, aby si ženy během prorokování zahalovaly hlavu. V tomtéž listu, ve kterém sdělil ženám, že mají při prorokování nosit pokrývku hlavy, zazněla také jeho osudová výzva, aby mlčely při veřejných shromážděních, kde jsou muži, a uvedl některé teologické argumenty, ze kterých podle jeho názoru vyplývá, že ženy nesmějí prorokovat a zastávat úřady.

Pavlův postoj k židovskému duchovnímu dědictví nebyl jednoznačný. I když se jeho ústřední zvěst týkala Božího jednání s národy, rovněž vysvětloval, co to znamená pro lidi. „Pod Zákonem“ byl Pavel, jak sám řekl, rozkolísaný, stíhaný pocitem viny a blízek zoufalství. A poté napsal, že díky Boží lásce – díky sebeobětování Božího pokorného lidského služebníka Ježíše Krista – nyní žije vírou v toho, koho nazval Synem Božím. Tato víra se stala ústředním tématem zvěsti, kterou Pavel hlásal rostoucímu společenství poslů Ježíše Krista a těch, kdo čerstvě uvěřili. Do tohoto společenství se vstupovalo křtem vodou, obřadem převzatým z konkrétní židovské praxe, jenž byl nyní vykonávaný ve jménu „Otce, Syna a Ducha svatého“, přičemž Synem byl Ježíš.

Pavel tento úkon podrobně nelíčí, ale napsal, že křtem, ponořením do vody, byl čerstvý věřící „pohřben“ s mrtvým Kristem. A tatáž osoba, která vyšla ve víře z vody, se stala novým stvořením ve vzkříšeném Kristu, příslušníkem Božího lidu. Tento obřad, později nazvaný svátost, je nadále vykonáván v téměř všech křesťanských uskupeních. Ačkoli je prováděn různými způsoby a je předmětem někdy nápaditých, ale mnohdy nudných debat, patří k několika málo částem křesťanských ustanovení, která jsou přijímána napříč hranicemi církevních společenství.

Pavel také poskytl nejstarší zprávu o společném posvátném pokrmu. Protože se jinak o událostech v Ježíšově životě explicitně zmiňuje velmi zřídka, je vhodné zde uvést jeho slova:

Já jsem přijal od Pána, co jsem vám také odevzdal: Pán Ježíš v tu noc, kdy byl zrazen, vzal chléb, vzdal díky, lámal jej a řekl: „Toto jest mé tělo, které se za vás vydává; to číňte na mou památku.“ Stejně vzal po večeři i kalich a řekl: „Tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví; to číňte, kdykoli budete pít, na mou památku. Kdykoli tedy jíte tento chléb a pijete tento kalich, zvěstujete smrt Páně, dokud on nepřijde.“ (1. Korintským 11,23–26)

Tento úryvek je mimořádně důležitý, protože poukazuje na druhý obřad, který praktikují fakticky všichni křesťané na celém světě. Nemůžeme zde zacházet do podrobností, jež jsou předmětem sporu, ale můžeme si všimnout, že většina komunikantů prohlásila, že u tohoto pokrmu zakoušejí živou přítomnost člověka Ježíše jakožto Pána.

Poslední citovaný Pavlův řádek také poukazuje na to, co zdůrazňovali první věřící a v neposlední řadě samotný Pavel: tento Ježíš se vrátí. Nejranější texty se zcela neshodují v detailech této záležitosti. I Pavel hledal různé způsoby, jakými by vyjádřil očekávání tohoto návratu. Víra, že návrat nastane brzy, jej přiměla k tomu, aby pracoval se zápallem a aby k šíření zvěsti vybízel i ostatní. Dokázal, stejně jako mnoho jeho čtenářů a stoupenců, žít s očekáváním, že dějiny záhy skončí, a zároveň s potřebou být prakticky činný v Božím světě, ať bude mezidobí trvat jakkoli dlouho.

V tomto mezičasu získali někteří věřící dobré jméno, neboť byli velkorysí k sobě i k těm, kdo nepatřili do jejich řad. Jistý pisatel dopisu proměnil jeden postřeh cizích lidí v opravdový slogan: „Hle, jak se navzájem milují!“⁹ Až budeme sledovat příběh aktérů, kteří věřili, že člověk Ježíš je jejich Pánem, uvidíme, že tato láska byla mnohokrát zakryta záští a nenávisť mezi věřícími nebo jejich nenávisť k ostatním. Chvillemi bude tvář Boha, kterého hlásali, vypadat jako nelitostná a soudící. Ježíš, jenž se pokořil, bude zván lidmi, kteří usilovali o moc a dosáhli jí – mezi ně patří někteří křižáci, inkvizitoři, imperialisté, sobečtí boháči a často i ti, kdo zastávají v křesťanských společenstvích vysoké postavení. Zároveň a dostatečně často byly zvěst, zkušenost a účinky lásky živé natolik, že byl okruh věřících a jejich Pán stále atraktivní a příběhy o nich podmanivé.

⁹ Uvedená věta je z Tertullianovy *Apologie*. Pozn. překl.

Pavlovy stopy se nakonec ztrácejí. Z jeho dopisů víme, že svým kázáním způsobil pohoršení, byl uvězněn a odkázán na spolupracovníky, kteří zapisovali a šířili jeho dopisy. Dostal se do Říma, hlavního města říše a budoucí mocenské základny křesťanů. Je samozřejmé, že nemohl psát o vlastní smrti, a protože o ní nezanechali zprávu ani jeho spolupracovníci, zbývají nám pouze tradice a legendy. Ty naznačují, že se s největší pravděpodobností stal, stejně jako apoštol Petr, obětí pronásledování za vlády Nerona (37–68). Tento zkorumpovaný císař byl ochoten tolerovat řadu židovských i jiných sekt, pokud jejich stoupenci nechali přísloušnou a symbolickou špetku kadidla i u jeho státních oltářů. Avšak Židé, kteří se těšili zvláštní ochraně, a křesťané, kteří se jí netěšili, to nečinili, neboť takové jednání považovali za modlářství. Začalo se proslýchat, že Nero chtěl ututlat, že je zodpovědný za požár v Římě. Hledal obětní beránky, a proto ukázal prstem na křesťany a začal je krutě popravovat.

JEŽÍŠOVI UČEDNÍCI A SVĚT

Zřídka, velmi zřídka Ježíš projevoval zvláštní zájem o celý svět nebo o to, aby byly zvěsti o nové smlouvě a slovo o jeho vyvýšení přinášeny do jiných částí tohoto světa. Evangelium podle Matouše nicméně končí několika řádky, které musejí být podle některých kritiků pozdějším dodatkem, ale které většina věřících ve všech dobách přijímala jako autentické zaslíbení a příkaz. Tento příkaz byl v souladu s působením Pavla i cestujících apoštolů ještě předtím, než byly tyto řádky uchovány a písemně zveřejněny jako podpora globálních snah:

Je mi dána veškerá moc na nebi i na zemi. Jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtěte je ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého a učte je, aby zachovávali všechno, co jsem vám přikázal. A hle, já jsem s vámi po všechny dny až do skonání tohoto věku. (evangelium podle Matouše 28,18b–20)

Počátky naplňování tohoto pověření „stát se globálním“ jsou patrné v druhém Lukášově spisu, knize obvykle nazývané „Skutky apoštolské“.

Jejich popis Pavlova povolání se v mnoha bodech liší od Pavlových vlastních zmínek o této události a odráží tradici příběhů, jež se vynořily mezi Ježíšovými následovníky, kteří slyšeli o Pavlových dobrodružstvích. Avšak prvních dvanáct kapitol pojednává o jeruzalémských učednících, zejména Petrovi, jenž se stal mluvčím ostatních. Na jednom místě Skutky vyprávějí příběh o tom, jak se Ježíšův helénistický následovník jménem Filip rozhodl obrátit opovrhované sousedy, Samaritány, které „opravdoví“ Židé považovali za míšence spasené jen napůl (*half-breed, half-saved*). Jiný příběh líčí, jak správce pokladu na africkém dvoře, eunuch, jenž se v Jeruzalémě účastnil slavnosti, i když na ni měl jakožto eunuch zakázaný přístup, četl prorocký svitek. Filip vztáhl slova tohoto svitku na Ježíše Krista. Příběh křesťanského svědectví v Africe právě začal.

Petr je líčen jako vůdce jeruzalémské církve, ale Skutky ho zobrazují jako příjemce vidění, při němž se dozvěděl, že nikdo není „nečistý“ a že i on by měl usilovat o přinesení evangelia pohanům. Petr měl občas s Pavlem konflikty, ale Skutky ukazují, že po vytrvalém úsilí dospěli k určité dohodě o tom, zda pohané musejí být kvůli tomu, aby byli součástí smlouvy, obřezáni. Pozdější spisy pod Petrovým jménem, pravděpodobně sepsané jeho školou nebo okruhem jeho stoupenců, jsou k Pavlovi poněkud přezíravé, i když mu zároveň blahopřejí.

Ačkoli Ježíšovi jeruzalémští následovníci a apoštolové byli většinou Židé, proniknout k ostatním Židům bylo pro ně velmi obtížné. Naneštěstí se cesty obou skupin věřících, jak jsme viděli, začaly téměř od začátku rozcházet. Jakub, Ježíšův bratr, zemřel v roce 62 mučednickou smrtí. Protože židovští vůdci kladli odpor římské vládní moci, následovníky Ježíše Krista sevřely a nenáviděly obě strany. Židovští vůdci se zakopali, aby přežili, ale do hranic, jež stanovili, se křesťané nevešli. Křesťané, kteří chtěli spojit tehdejší židovství se svou novou podobou víry, se ocitli v křížové palbě, byli demoralizováni nebo vyčerpaní – a postupně vymizeli. Skutečnost, že křesťané viděli ve Starém zákoně do velké míry to, co nazývali „typem“ nebo předzvěstí Krista, pobuřovala Židy, kteří byli spokojeni se svými výklady a stále čekali na svého Mesiáše, Pomazaného, za něhož křesťané prohlásili Ježíše. Pro ty, kdo považovali rozdíl mezi Židy a křesťany za natolik zásadní, že se utvořila dvě náboženství, zde máme zvláštní případ, kdy jedno náboženství přejímá celý kánon náboženství druhého a vykládá jej takovým způsobem, že se v tomto portrétu ono

„druhé“ nepoznalo nebo jím bylo pobouřeno. Začal nekonečný a tragický konflikt – paradoxně ve jménu toho, koho křesťané začali nazývat Kníže pokoje.

2.

PRVNÍ ASIJSKÁ EPIZODA